

MĘŻCZYŹNI

na przełęcz życia

Studium socjopedagogiczne

IWONA CHMURA-RUTKOWSKA JOANNA OSTROUCH

Mężczyźni na przełęczu życia.
Studium socjopedagogiczne

Iwona Chmura-Rutkowska
Joanna Ostouch

Mężczyźni na przełęczu życia.
Studium socjopedagogiczne

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
Kraków 2007

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007

Recenzent:

prof. zw. dr hab. Zbigniew Kwieciński

Redakcja merytoryczna:

Iwona Chmura-Rutkowska

Joanna Ostrouch

Redakcja wydawnicza:

Beata Bednarz

Korekta:

Urszula Lisowska

Projekt okładki:

Ewa Beniak-Haremska

Książka przygotowana i opublikowana w ramach projektu
badawczego nr 1 H01F 014 27 finansowanego przez
Komitet Badań Naukowych w latach 2004–2006.

ISBN 978-83-7308-825-2

Oficyna Wydawnicza „Impuls”

30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5

tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47

www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl

Wydanie I, Kraków 2007

Spis treści

Wstęp	9
Część I. Problematyka badań	
Rozdział 1. Męskość jako kategoria kulturowo-społeczna	17
1.1. Przemiany społeczne w Polsce a sytuacja mężczyzn	17
1.2. Socjalizacja do męskości	23
Rozdział 2. Procedura badawcza	31
Część II. Kryzys przełomu połowy życia u mężczyzn	
Rozdział 3. Kryzys połowy życia a zadania rozwojowe	41
Rozdział 4. Specyfika okresu pożegnania z młodością u mężczyzn	45
4.1. „Ten czas ucieka wręcz. Dzień nie jest z gumy, niestety” – czas w życiu mężczyzn	48
4.2. „Najbardziej po dzieciach widać, że szybciej czas leci” – perspektywa temporalna życia	53
4.3. „Czasy są niepewne. Nie ma co gdybać nad przyszłością” – refleksje nad starością i śmiercią	55
4.4. „Wiele rzeczy mogłem zrobić jeszcze lepiej... Ale ogólnie nie jest źle” – bilans życia	60
4.5. „Człowiek jakoś skapcaniał” – tęsknota za młodością	69
4.6. „To nie jest takie proste w jeden dzień wszystko rzucić” – ostatni moment, by rozpocząć nowe życie	74
4.7. „Mężczyźni najlepiej sami się leczą” – (nie)dbanie o zdrowie	77
Podsumowanie	83

Część III. Między domem a pracą

Rozdział 5. Praca zawodowa	89
5.1. Praca jako centralna wartość tożsamości mężczyzny w wieku od 35 do 40 lat	90
5.2. „Nie chodzi o kokosy” – satysfakcja z pracy	102
5.3. „Częściej przebywam w pracy niż w domu, chociaż dom jest najważniejszy” – rodzina a praca zawodowa mężczyzn	108
5.4. „Chciałbym, żeby moja żona była prezesem, ale żeby była przy tym normalną kobietą” – mężczyźni a praca zawodowa kobiet	115
Podsumowanie	123
Rozdział 6. Czas wolny	129
Rozdział 7. Obowiązki domowe	137
7.1. Idea równości płci w Polsce	137
7.2. „Na żonie opiera się prowadzenie domu i tutaj daję jej całkowitą swobodę” – podział obowiązków domowych	144
7.3. „Nie lubię sprzątać, nie lubię miotły, nie lubię ściery” – nastawienie do prac domowych	148
7.4. „U mnie jest sprawiedliwie, pod warunkiem że nie rozumiemy sprawiedliwości jako równo” – ocena podziału obowiązków	152
7.5. „Matka wszystkim się zajmowała” – dom rodzinny a własny związek	154
Podsumowanie	156

Część IV. Relacje interpersonalne

Wprowadzenie	161
Rozdział 8. Męska przyjaźń	171
Rozdział 9. Mąż/partner – związki z kobietami/małżeństwo	187
9.1. Między tradycją a nowoczesnością	187
9.2. „Kobieta przy mężczyźnie chce czuć się bezpieczna” – wzajemne oczekiwania	196
9.3. „Ostatni raz, że kocham, to 15 lat temu powiedziałem” – okazywanie uczuć w związku	198
9.4. „Są plusy i minusy. Ale plusów więcej” – małżeństwo jako pułapka?	204
9.5. „Może nie było łatwiej, ale na pewno mniej stresująco” – jak być mężczyzną/partnerem/mężem w dzisiejszych czasach	206

9.6. „Ojciec grał pierwsze skrzypce, a u mnie już tak nie jest”	
– deklarowany model związku a związek rodziców	209
Podsumowanie	212
Rozdział 10. Ojciec – ojcostwo i relacje z dziećmi	217
10.1. Generatywność i współczesne dylematy wokół roli ojca	217
10.2. „Obowiązek, odpowiedzialność, przyjemność”	
– co to znaczy być ojcem	228
10.3. „Ja jestem niestety podobny do swojego ojca”	
– wychowanie kiedyś a dziś	235
10.4. „A ja to bym nawet nie pozwolił, żeby nie kąpać”	
– ojcowie małych dzieci	239
10.5. „Widzę córkę w sobotę... Jeśli oczywiście nie pracuję w sobotę”	
– czas dla dzieci i wspólne rozmowy	241
10.6. „Tata, czy ty mnie kochasz?”	
– okazywanie uczuć dziecku	249
10.7. „Raz po raz trzeba pokazać silną rękę, jeżeli zasłuży”	
– ojcowski autorytet i metody wychowawcze	252
10.8. „Dziewczynka ma inne zainteresowania”	
– wychowanie dziecka a płęć	256
10.9. „Nie ma wynętrzania się” – rozmowy o dzieciach	258
Podsumowanie	259
Rozdział 11. Syn/zięc – relacje z rodzicami	265
Zakończenie	277
Bibliografia	287
Aneksy	301
Aneks 1. Dyspozycje do wywiadu biograficznego	303
Aneks 2. Scenariusz do wywiadu grupowego (<i>focus group interview</i>)	307
Spis tabel, schematów i wykresów	315

Wstęp

W Polsce zarówno dla kobiet, jak i dla mężczyzn szczęście rodzinne jest wartością cenioną szczególnie wysoko. W wymiarze symbolicznym rodzina to najwyższe dobro. W dyskursie publicznym nadal jest widoczna silna tradycja myślenia o rodzinie w kategoriach ostoji narodowej tożsamości, polskiej tradycji i religii katolickiej. Deklaracje społeczeństwa nie budzą wątpliwości: kobieta pełnowartościowa i spełniona to kobieta-matka. A jednak Polki rodzą coraz mniej dzieci¹. W 2000 roku społeczeństwo polskie obiegła wiadomość, że w XXI wiek wkraczamy z ujemnym przyrostem naturalnym. W środkach masowego przekazu przedstawiano coraz bardziej pesymistyczne analizy i prognozy. Ich wspólną cechą był mocno promowany pogląd, że odpowiedzialność za ten stan rzeczy ponoszą tylko kobiety. Przekonywano, że mamy do czynienia z „macierzyńskim strajkiem kobiet”, „ucieczką kobiet przed macierzyństwem” i „kobiecy kultem bezdzietności”². Dominującym wątkiem stała się analiza tej „patologii” z punktu widzenia „fatalnej w skutkach” erozji tradycyjnych ról rodzajowych w rodzinie, szkodliwej emancypacji oraz egoistycznych postaw młodych kobiet. Na pierwszych stronach gazet i czasopism

---

¹ Transformacja systemowa i gospodarcza wpłynęła na gwałtowną zmianę procesów demograficznych. Od początku lat 90. nasila się model zawężonej reprodukcji i od 1989 roku jej poziom nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń. Współczynnik dzietności obniżył się z 2,04 w 1990 roku do 1,34 w 2000 i 1,25 w 2002 roku. W 2003 roku współczynnik dzietności wynosił 1,22 i był najniższy od ponad 50 lat (prosta zastępowalność pokoleń ma miejsce przy wskaźniku dzietności powyżej 2,1 – kiedy w danym roku na jedną kobietę w wieku od 15 do 49 lat przypada średnio 2 dzieci). Współczynnik przyrostu naturalnego (różnica między liczbą urodzeń i zgonów) od 1999 roku jest ujemny: w 2004 roku wyniósł: –0,2. Źródło: *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2004 roku. Opracowanie*, GUS, <http://www.stat.gov.pl>.

² Zob. Z. Wojtasiński, S. Sachno, *Kult bezdzietności. Co piąta kobieta nie chce być matką*, „Wprost” 2003, nr 15, s. 82–87; *Spóźnione poczęcie. Czy grozi nam bezdzietność?*, „Forum” 2000, nr 16, s. 6–9; M. Henzler, *Model 2 + 0*, „Polityka” 2000, nr 3, s. 3–4; E. Nowakowska, *Skąd się nie biorą dzieci*, „Polityka” 2000, nr 3, s. 5–8.

tłustym drukiem – stosując często retorykę zastraszania – mobilizowano „dezserterki” do rodzenia dzieci: „Nie da się pogodzić kariery zawodowej z urodzeniem dziecka. A zegar biologiczny tyka. Po trzydzieście może być za późno!”³. W tej burzliwej debacie uderzał i dziwił fakt, że spadku liczby urodzeń nie wiązano w ogóle ze „strajkiem ojcowskim”. Dla alarmujących demografów i komentatorów danych statystycznych rola ojca była traktowana jedynie jako pochodna roli matki. Nie brano prawdopodobnie pod uwagę, że mała dzietność może wynikać również z niechęci mężczyzn (a nie tylko kobiet) do posiadania dzieci. Nie toczyła się żadna równoległa dyskusja na temat ewentualnego „egoizmu” czy „kultu bezdzietności” mężczyzn, który mógłby mieć wpływ na odraczenie lub rezygnowanie Polaków z rodzicielstwa. Nie brano również pod uwagę tego, że męskie postawy prokreacyjne i orientacje protagogiczne⁴ czy sposób (nie)radzenia sobie z gwałtownymi zmianami społeczno-gospodarczymi mogą mieć znaczący wpływ na decyzje kobiet dotyczące macierzyństwa.

Mniej więcej w tym właśnie czasie, motywowane rozwiązywaniem swoich problemów badawczych, szukałyśmy – każda na własną rękę – publikacji czy też wyników badań nad różnymi aspektami męskości, a w szczególności ojcostwa. Zainspirowane wynikami badań nad orientacjami protagogicznymi młodych dorosłych⁵, miałyśmy nadzieję, że znajdziemy podobne analizy dotyczące dorosłych i doświadczonych już ojców. Brakowało jednak takich opracowań. Nieliczne publikacje na ten temat były zazwyczaj tłumaczeniami artykułów i książek zachodnich autorów lub adaptacjami ich teorii, co stawiało pod znakiem zapytania prawomocność przenoszenia ich wniosków w polski kontekst społeczno-kulturowy. Po raz kolejny okazało się, że ani naukowcy, ani ośrodki badania opinii publicznej, podobnie jak publicyści i inni przedstawiciele życia publicznego, nie byli szczególnie zainteresowani tym, co mężczyźni myślą, jak działają i co mają do powiedzenia na temat swojego życia i samych siebie – zwłaszcza jeśli chodzi o sferę uznawaną za intymną. Tymczasem w ostatnich latach, na skutek przemian zachodzących w sy-

³ *Spóźnione poczucie...*, *op. cit.*, s. 1.

⁴ Znaczenie pojęcia „orientacje protagogiczne” przyjmujemy za Z. Kwiecińskim: *Orientacje protagogiczne młodych dorosłych – poziom, determinanty i predyktory. Studium empiryczne* [w:] *idem, Tropcy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogii pogranicza*, „Edytor”, Poznań – Olsztyn 2000, s. 193–214. Pojęcie to zostało szerzej omówione w rozdziale dziesiątym niniejszej książki.

⁵ Z. Kwieciński, *Tropcy – ślady – próby...*, *op. cit.*

stemie ról płciowych, coraz częściej stawia się pytanie: co to znaczy być kobietą i mężczyzną we współczesnej Polsce. Z jednej strony proces indywidualizacji różnicuje sytuację kobiet i mężczyzn, z drugiej – zaciera ich dotychczasowe role. Mimo że nowa, niejednoznaczna, płynna rzeczywistość społeczno-kulturowa, ekonomiczna i ustrojowa wymusza zmianę dotychczasowych wzorców kobiecości i męskości, tradycyjne formy realizowania tych wzorców wciąż wydają się powszechne. Jak z nowymi wyzwaniem radzą sobie kobiety i mężczyźni? O ile o sytuacji kobiet pisze się coraz więcej (w Polsce badania dotyczące tożsamości płci to w przytłaczającej większości studia nad kobietami⁶), o tyle – powtórzmy to raz jeszcze – doświadczenia mężczyzn wydają się obszarem zaniedbanym i przemilczanym, a w literaturze wyraźny jest brak komplementarnych problemowo badań nad mężczyznami. Podjęte przez nas badania miały za zadanie przynajmniej częściowo te luki wypełnić.

Problematyka książki koncentruje się wokół przemian, jakie towarzyszą zjawisku tzw. kryzysu czy też przełomu połowy życia u współczesnych mężczyzn w Polsce, wpisując się w aktualny dyskurs dotyczący kształtowania się męskiej tożsamości. Celem naszych badań była analiza i opis sposobów myślenia i działania mężczyzn – w kontekście najważniejszych zadań rozwojowych średniej dorosłości – w różnych przestrzeniach życia: prywatnej, publicznej oraz w sferze symbolicznych wzorców i modeli. Zastosowanie przez nas metod jakościowych nie pozwoliło na uogólnienia – co też nie było naszym celem – ale dało szansę na dotarcie do istoty fenomenów świata przeżywanego. Problemem zasadniczym były doświadczenia mężczyzn między 35. a 40. rokiem życia, którzy rozstają się definitywnie z młodością, a wkraczają w wiek średniej dorosłości. W Polsce 35–40-letni mężczyźni wchodzili w dorosłość w warunkach gwałtownej zmiany, zatem tradycyjny stereotyp męskości i wzory ról rodzinnych wyniesione z socjalizacji pierwotnej okazały się nieadekwatne w nowej rzeczywistości politycznej, ekonomicznej i spo-

---

⁶ Zob. J. Sikorska (red.), *Kobiety i ich mężowie. Studium porównawcze*, IFiS PAN, Warszawa 1996; R. Siemieńska, *Kobiety: nowe wyzwania. Starcie przeszłości z teraźniejszością*, Instytut Socjologii UW, Warszawa 1996; M. Strykowska, *Psychologiczne mechanizmy zawodowego funkcjonowania kobiet*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 1992; M. Fuszara, *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2002; A. Titkow (red.), *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003; A. Titkow, D. Duch-Krzyszczek, B. Budrowska, *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, IFiS PAN, Warszawa 2004.